

Серія “Наші обереги” заснована 2005 року

Пістун Т.В.

П 34 Українські прадавні обереги. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2007. — 40 с.: іл.

ISBN 978-966-408-132-7

Наші предки все своє життя супроводжували ритуальними діями, пісню, танцем... В українських духовно багатих обрядах відтворено світогляд народу, його національну самобутність, добру лагідну душу.

У народі говорили: “Якщо хочеш відродити здоровий рід, треба відродити все потоптане, забуте, відродити свої корені”.

Зараз модними стали китайські традиції “фен-шуй”. Та нам і запозичувати нічого не потрібно. У цій книзі ви знайдете все про наші прадавні українські обереги — землю, воду, вогонь, вишитий рушник, сорочку, пояс, хусточку, рослини.

Нехай хоч щось із прочитаного стане вам у пригоді.

ББК 74.200.5

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва

ISBN 978-966-408-132-7

© Пістун Т.В., 2007
© Навчальна книга — Богдан, макет,
художнє оформлення, 2007

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Земля-матінка.....	5
Вода — наш оберіг.....	7
Вода Свята.....	7
Шанування води.....	8
Вода цілюща.....	9
Магічна дія води.....	10
Вода в українських обрядах.....	11
Українські криниці.....	13
Народна мудрість про воду.....	16
Бережімо воду.....	16
Народні прикмети, пов'язані з водою.....	19
Вогонь очищаючий.....	19
Рослини-обереги.....	21
Український рушник.....	23
Рушник — прадавній оберіг.....	26
Рушник у обрядах і звичаях.....	30
Українська сорочка.....	32
Жіноча сорочка.....	33
Чоловіча сорочка.....	35
Пояс як оберіг.....	36
Вишита хусточка.....	37
Віночок.....	38

ПЕРЕДМОВА

Людина — це часточка природи, і тому життя в гармонії з нею допомагає зрозуміти своє місце у цьому світі. Як природа допомагає нам, так і ми повинні допомагати природі: обробити землю, посадити дерева, квіти, прочистити джерело. Наші предки знали, що життя підпорядковане природним ритмам. Вони розуміли, яку важливу роль для людини відіграє середовище, в якому вона живе. Воно повинно охороняти людину, не завдавати їй шкоди. Тому попередні покоління і створили багато переказів, звичаїв, обрядів, пов'язаних з вірою у те, що нас оберігають земля, вода, вогонь, а також обереги, створені нами самими.

Виготовляючи обереги, вкладаючи у їх творення свою душу, добираючи відповідні орнаменти, ми тим самим і робимо їх магичними.

Будьмо у гармонії з собою і з тим світом, який нас оточує.

ЗЕМЛЯ-МАТІНКА

*Земленько! Цілющої водиці
і любові світле джерело,
ти моєї долі чарівниця —
я ж твій голос і твоє зело.
Із твоїх глибин я виростаю,
живлюсь соком і теплом твоїм,
сили і наснаги набираюсь,
мов травинка рано навесні.*

В. Вихрущ

Землю здавна називали матінкою, годувальницею, бо вона дає все, що потрібно людині. Ще у 14 ст. українці сповідалися Землі, бо вона свята, і збереже таємницю сповіді.

Землею клянуться. Ця клятва є найсильнішою і найвищою. Ще до цього часу збереглися примовки: “Клянуся святою землею”, “З’їж грудочку землі — тоді повірю”.

Наші предки дуже обожнювали землю, хоча Богині землі у нас не було (в греків нею була Гея).

Свята земля, святе і все, що на ній родить, тому і всяка їжа повинна шануватися, як Дар Божий. Тож і не марнували їжу наші предки, бо вона здобувалася тяжкою працею на землі: “Як будемо робити, то буде й земля родити”.

Від’їжджаючи з дому, люди брали як оберег грудочку землі. Вона охороняла їх від усього лихого. Їдучи на переговори з турками, наші козаки насипали у чоботи своєї землі, щоб переговори були на їхню користь. Говорили: “Рідна земля і в жмені мила”.

*О! принесіть мені надію
та крихту рідної землі;
я притулю до уст її
і так застигну, так замлію ...*

— писав Олександр Олесь, перебуваючи на чужині.

Землею лікувалися. Козаки, обмотавши грудочку землі павутиною, зупиняли кровотечі. До Землі зверталися у замовляннях, коли просили глини для лікування: “Земле-землице, все на собі маєш, від усього раду даєш, вдихни силу у цю глину, щоб не була на шкоду, а на нагороду. Благослови, Боже, цей пласт, най він рабу Божому (ім’я) силу дасть”.

Земля жива. Як в усього живого,
в її грудках і сила, і жалі.
Хіба назвеш людиною такого,
хто не шанує матері-землі?
Сторицею віддячує людині,
дарує соки з серця глибини,
тримається-бо світ весь на зернині,
в якій є стільки сили й таїни.

В. Вихрущ

У 1854 році вождь племені дуанів Сіетла написав листа президентові США Франкліну Пірсу з приводу передачі землі своїх предків урядові США:

“Президент у Вашингтоні посилає нам звістку, що хоче купити нашу землю. А хіба можна купити або продати небо? Тепло землі? Ця думка нам чужа. Якщо ми не володіємо свіжим повітрям і джерельно чистою водою, тоді як можна їх купити?”

Кожна крихта Землі свята для мого народу. Пахучі квіти — наші сестри. Ведмідь, олень, великий орел — вони наші брати. Кам'янисті перевали, нектар галявин, тепло тіла поні і людина — всі належать до однієї родини. Ми знаємо сік дерев, як кров, що тече в наших жилах. Ми — частина Землі, а вона — частина нас. Ось що ми знаєм.

Земля не належить людям, це люди належать Землі. Всі речі взаємозв'язані, як кров, що об'єднує нас в одну сім'ю. Чи будете ви вчити своїх дітей того, чого ми вчимо своїх? Що Земля — наша мати. Що випаде на долю Землі, те випаде і на долю людей. Не людина плете павутину життя, вона лише ниточка в ньому. Що вона зробить павутині — те зробить собі.

Ми любимо цю Землю, як новонароджений биття серця матері. Тому якщо ми продамо вам нашу Землю, любіть її, як ми її любили. Турбуйтеся про неї, як ми турбувались. Збережіть пам'ять про те, якою вона була, коли ви її отримали. Всіма силами, усім розумом і серцем збережіть її для своїх дітей, і любіть її, як Бог любить всіх нас”.

А наші предки говорили:

* Земля дає все і забирає все.

* Земля — наша мати, вона всіх годує.

* Хто на землі сидить, той не впаде.

* Земля тому повертає, хто про неї дбає.

* Земля добра, вона людей годує.

Найкориснішим для людини є те, що виросло на її рідній землі. Якщо у нас не ростуть якісь екзотичні овочі чи фрукти — то є для них повноцінні замітники.

Оберегами є камені, які є у надрах землі. Вони не лише оберегають, але й лікують (лікувальні властивості каменів — окреме питання).

Наші предки говорили: “Земля все чує і знає”. Тому розмовляли з нею, просили допомоги.

З глибин землі, як з того світу,
назустріч сонячному дню
виносить корінь повну цвіту
зеленопалу п'ятірню, —
він обручає з Сонцем Землю
щоб сталося плоду зачаття,
йдучи у вись зеленим зелом,
у надра — нервами життя.

М. Масло

ВОДА — НАШ ОБЕРІГ

Вода Свята

Вода була вже на початку світу. В одній з дохристиянських колядок є слова:

Що ж нам було з світа початку?

Не було нічого — одна водонька.

Воду наші предки називали Святою. У всіх народів вона була обожнювана, як сестра Сонця, тому що дає життя всьому сушому на землі, приносить велике добро, робить землю родючою. Вода, як і хліб, є даром Божим. У народі кажуть: “Був би хліб та вода, то і голоду не буде”. У замовляннях, молитвах люди зверталися до води: “Водичко, найстарша сестричко”. Кожну водойму — річку, озеро, ставок, копанку, криничку — люди називали словом “дунай” (від перського *dhuni, don* — річка). Наприклад, у “Слові о полку Ігоревім” читаємо: “На дунаї Ярославнин голос

слишиться”, “Дівичі поють на дунаї”. А у всім відомому хороводі “Подояночка” є слова: “Піди до дунаю, бери дівку скраю”. Тому так багато річок у своїх назвах мають спільне сполучення “дн”: Дніпро, Дністер, Десна, Дон, Дінець, Двіна, Дунай і ін.

Б. Грінченко у повісті “Під тихими вербами” подає: “Воловодичко Святенька! Скажи мені, чи гарно тобі жити в моїй хаті підземній? Озвись!.. Мовчить, не озивається... Мабуть, я грішна, що до мене вода не говорить!!!”

Шанування води

З покоління в покоління передавалося глибоке шанування води. П’ючи воду, чоловіки знімали головний убір на знак пошани. Жінки ж зранку одягалися чистіше, ідучи по воду, і наносили її на весь день. Потім переодягалися у робочий одяг і поралися по господарству. Матері навчали дітей:

* Не плюй у воду.

* Не кидай нечистот у воду.

* Не говори біля води лайливих слів.

Шануючи воду, наші предки приносили воді жертву, переважно у вигляді страв.

За криницями доглядали, щороку чистили їх. На Полтавщині у с. Лютенька протікала невелика одноіменна річечка. Восени, коли основні роботи у полі були закінчені, пам’ятаю, збиралися чоловіки, жінки і прочищали річку. На кожну вулицю припадала певна частина річки для догляду. І річка віддячувала людям тим же. Вода була чиста і прозора, дно було видно.

Чистили джерела. Вони не замерзали і взимку. У багатьох людей були свої невеликі копанки. Господарі копали їх самі, а водою вони заповнювалися природним шляхом. Земна вода поєднується з небесною. Тому оберігаючи земну воду, будемо мати й небесну. Біля води садили верби. Вони своїм корінням очищали воду.

Особливо шанували воду із самородних джерел, тобто тих, які утворилися самі по собі.

Традицією нашого народу було оберігання водоймищ. Не годилося кидати у воду сміття, забруднювати її. За осквернення води слід було покаятись, бо буде кара.

Колись існувала гарна традиція: хлопець, який збирався іти до війська, мав прочистити 12 джерел, щоб куля його не брала.

Парапсихологи довели: якщо людина ставиться до води по-Божому, то вода, що є в організмі, в разі небезпеки відводить зло, робиться невидимим щитом, захищає.

Забруднена нечистотами вода (стоками від ферм, хлівів, підприємств) попадає у великі водойми, з яких беруть воду мільйони людей і отруюються тими нечистотами.

Вода цілюща

Вода дає людині здоров’я. Недарма бажають: “Будь здоровий, як вода, і багатий, як земля”. На воді споконвіків готували лікувальні чаї, відвари, настої тощо. Всім відомі цілющі властивості ванн та водних процедур.

Відоме у народі лікування з трьох криниць, що при храмі. (Тепер при храмі, до річці, і однієї криниці немає.) Це пояснюється тим, що там, де мали будувати храм, перевіряли місце на енергетику. Храм повинен бути постійним позитивом, і вода там цілюща.

Лікувалися і водою, над якою читали молитви. “Намолену” воду можна пити, обливатись, кропити місця, де відчувається щось недобре. Часом хвора людина для того, щобвилікуватись, копала криницю.

Після роботи в полі, на городі вимиєш ноги водою, а ще краще покупаєшся — втому як рукою зніме. Про миття ніг говориться також у Біблії.

Здавна люди знали про користь для здоров’я паритись у лазні. У російських селах майже у кожному дворі була своя парова лазня. Особливо це було поширене в Сибіру, тож і славилися сибіряки своїм здоров’ям. Навіть бажали “сибірського здоров’я”, та й зараз цього бажують, вітаючи з днем народження чи з іншими ювілеями.

Коли давали напитись комусь води, казали при цьому: “Пийте здорові”.

Багато недуг лікують за допомогою ванн з цілющими травами. Корисним є плавання у басейні, річці, на морі.

Бабусі не радили купатися у річці зранку. Найкраще це робити під вечір.

Цілющою є роса, особливо зібрана на Юрія. Люди знали, що роса вбирає лікувальні властивості тих трав і квітів, з яких вона зібрана. Але ж скільки можна зібрати роси? Зовсім неба-

гато. Тому зібрану росу змішували з джерельною водою. Навіть кількох краплин роси достатньо для того, щоб вода, змішавшись з росою, набула властивостей і енергії роси. Росу наші предки порівнювали із благодаттю Божою. Змоченим у росі простирадлом обгортають хворого, кладуть у ліжку, накривши теплою ковдрою. Росою здавна лікували очі. Щоб не боліли ноги, корисно ходити босоніж. А дівчата, щоб личко було гарним, до сходу сонця вмивалися росою.

Вода може змінювати свою структуру. Рухаючись по спіралі, вона постійно оновлюється. При спіралевидному рухові води у природі виникає електричний потенціал, який запобігає росту бактерій. Коли вода біжить прямим потоком (як, наприклад, із кранів), то вона не має такої властивості. У минулому фермери Європи спеціально перемішували воду у бочках спочатку за рухом Сонця, а потім проти руху. У такий спосіб вони “заряджали” воду і потім розбризкували її по полях. Така вода сприяла збільшенню врожайності. На практиці дехто перемішує воду у ванні вісімкою — 8. Таку воду використовують для пиття, нею поливають кімнатні квіти, напувають домашніх тварин. Цілющою вважається “непочата” вода з 3-х або 7-и криниць.

Магічна дія води

У народі вважали, що вода під час свят має магічну дію. Тоді вона очищує і зцілює. Дуже старими є обряди обливання водою, збирання роси та купання у певні періоди весни та літа.

В українській хаті на лаві біля вхідних дверей завжди стояло відро з водою. У відрі плавала вербова дощечка, на ній стояв кухлик для пиття. Це була своєрідна народна гігієна, бо коли кухлик поставити на лавку, до мокрого дна прилипнуть пилинки, які потраплять у воду. Вода була своєрідним оберегом. Вона “нейтралізувала” негатив людей, які заходили в хату. Зараз у багатьох квартирах роблять “водоспади”, фонтанчики, ставлять акваріум за рекомендаціями китайської системи фен-шуй. А наші предки знали про це давно.

До нашого часу збереглося дохристиянське “освячення” води. Брالی воду з того місця, де сходяться три річки. Її переливали через полум'я вогню у підставлену миску. Воду освячували звечора перед Введенням, і вона мала велику цілющу силу на хвороби та роки. Наші предки казали, що вода набуває магічної сили

особливо тоді, коли над нею читаються молитви чи замовляння. У замовляннях люди звертаються до сил природи, до води. У багатьох з них звучить звертання: “Земле Уляно, водо Тетяно, колодязю Якове ...” Християнство спочатку боролось із шануванням води, але не змогло перемогти.

У багатьох казках згадується “жива” і “мертва” вода. У повсякденному житті ці поняття теж мали місце. “Жива” вода — це “непочата” вода (набрана рано-вранці, коли її ще ніхто з криниці не брав), над якою читаються замовляння, молитви. Таку воду використовують для лікування знахарі. Коли ж над водою чаклунки промовляють “прокляття”, побажання хвороб, невдач, а то й смерті — то така вода є “мертва”. У народі говорили: “Вода все чує”, тепер говорять, що вода здатна зберігати інформацію. Отже, вода може “запам'ятати” як хорошу, так і погану інформацію.

А ще говорили, що вода міняється двічі на рік: з дня весняного рівнодення до дня осіннього рівнодення — вода “жива”, з дня осіннього рівнодення до дня весняного рівнодення — вода “мертва”. “Живою” вважали і джерельну воду.

На підтвердження того, що “вода чує”, заборонялося біля води сваритися, говорити лайливі слова.

Вода в українських обрядах

Жоден обряд в українській родині чи громаді не обходився без води. Молодь, як правило, призначала побачення біля води:

Тече вода коло млина...
Мамко моя, я не винна,
бо ми такі паровані,
як горнята мальовані.

Біля води і прощалися, коли хлопець їхав на війну чи в далеку дорогу:

Їхав козак за Дунай,
сказав: “Дівчино, прощай!
Ти, конику вороненький,
неси та гуляй!”

Біля води жалілися на нещасливу долю:

Вийшла, стала під вербою
та й дивиться в воду:

— Тяжко, мати, важко, мати,
нащо дала вроду?

Освідчувались у коханні також біля води. Вода повинна чути хороші слова:

З тобою колись
чули спів солов'я,
води напились
ми з того ручая.
Зустрілися знов
біля тих яворів,
де нам про любов
струмок цей розповів.

У слов'ян часто брали шлюбні над водою. Іноді дівчину-наречену викрадали саме біля води. Кладка через річку ще й тепер щасливе місце для побачень: “Стою на кладці, а мила на гадці”.

На Водохреща освячували воду. Нею кропили худобу, оселю, давали випити хворому. Після обіду молодь збиралася на річці. Хлопці і дівчата вмивали одне одного: “Як умийуться, то й поберуться”.

Освяченою водою кроплять молодих на весіллі, хлопця, якого виряджують до війська, додають у першу купіль немовляті.

Особливо цілющу силу вода мала на свято народження Сонця (пізніше Різдво). У старогрецькій Богоявленській Молитві подано всі стародавні вірування про воду: “Вчини Йорданську воду джерелом нетління, даром освячення, відпустом гріхів, зціленням недугів, на демонів згубною, для супротивних сил неприступною, ангельської сили наповненою. Щоб усі, що черпають її й причащаються, мали її на очищення душ і тілес, на зцілення пристрастей, на освячення домів і на всяку користь вибраною”.

На 2-й день Великодня, у понеділок, люди обливалися водою. Це дійство більше відоме на Західній Україні. Обливають тих, кого ще застали в ліжку, а пізніше і тих, кого зустрінуть на вулиці.

На святі Купайла, перестрибуючи через вогонь, намагалися вскочити прямо у воду, бо вважали, що вона тоді цілюща. Взагалі вогонь і вода мають очищуючу силу.

Для випікання весільного короваю беруть “непочату” воду із семи криниць.

Коли помирає людина, на підвіконник ставлять скляночку з водою, “щоб душа могла напитись, омитись і чистою прийти до Бога”.

У воду кидали “відьом”. Якщо тоне — то відьма, а коли не тоне — ні.

Воду у давнину поділяли на земну і небесну, а з'єднувались вони райдугою (в Рай дугою).

Матері в давнину вчили: “Вода — то Господні очі”, тож її потрібно берегти.

На воду бабусі-знахарки зливали віск, олово, знали, з якого джерела, о якій порі брати воду на зле і на добре.

Не можна пити і не допивати воду: залишена вода витягує силу. Недопиту воду виливали у вазон: він за добро ділився силою.

На побратимство обмінювалися чашами з водою, випивали до дна, ставали однодумцями.

У щоденному побуті бабусі вчили: кинеш у воду щось — матимеш виразки на тілі; плюнеш — язик поприщиться. Де бачиш сміття у воді і не прочистиш — Господь не прийде тобі на допомогу.

Віща сила води

Українці вважали, що вода має віщу силу. Напередодні свята Андрія, на Різдвяні свята дівчата ворожили. Набирали у склянку воду, кидали обручку і пильно вдивлялися, бажаючи побачити там судженого. Або наливали її у миску, по краях на папірчиках прикріпляли свої бажання, пускали кораблик і дивились, куди, до якого “бажання” він припливе.

Вечері на Купайла дівчата пускали вінки на воду. Куди вінок попливе — в ту сторону дівчина і заміж піде. Погано, коли вінок потоне — то віщує смерть дівчини.

Під Новий Рік дівчина, вкладаючись спати, ставить собі в голову миску з водою і чотирма соломинками, покладеними навхрест (зображають міст) і приказує: “З ким я буду на цей міст іти, з тим буду вік вікувати”. Хлопець, який присниться, і є суджений.

Українські криниці

Українські криниці, мов очі,
задивились у далі небесні,
в них зірки заглядають щоночі
і дарують їм силу чудесну.

І жінки на воді непочатій
на світанку чар-зілля варили,
на весілля пекли короваї,
а на свята — у храмах святили.

Криниці українські, як совість:
те що чують — нікому не скажуть,
тож закохані йдуть, як на сповідь,
їх криниці ніколи не зрадять.

Криниці українські, як очі,
тут калина милується вродою,
в них купається місяць охоче
й відпливає за обрій з погордою.

Українські криниці, як душі,
напували вологою чистою,
і робили людей небайдужими,
та давали їм сили, щоб вистоять.

Т. Пістун

“Криницю копати — щастя закликати”, — говорили старші люди. Особливо, коли копаєш криницю у громадському місці.

Місце для криниці вибирали на свято Миколая. Робили це за допомогою вербових прутиків. Брали два прутики у праву руку і повільно ходили по подвір'ю. Де прутики сходились, там копали криницю.

Або клали під дерев'яне відро четверо яєць на ніч. Якщо на ранок вони покривалися росою — то близько є вода і можна копати криницю.

У тих місцях, де після дощу найдовше затримувалась вода, копали копанки.

Спочатку замість криниць використовували джерела, що били з-під землі. Джерело називали Даром Божим. Свято оберігали чистоту джерела, будували частокіл навколо і прикріпляли фігурку півня — як оберіг від усього нечистого. Криниці копали гуртом. Коли роботу завершували, жінки варили ритуальну кашу, всі сідали вечеряти. Співали пісень. Коло води садили вербу. Під вер-

бою і лавочку мостили. Прийдуть жінки з коромислом по воду, то й присядуть біля кринички.

Поволі почали з'являтися криниці край двору, щоб міг напитися води подорожній. Були і громадські криниці.

Копав, копав криниченьку
у вишневому саду,
чи не прийде дівчинонька
рано-вранці по воду.

Ніхто б не наважився прийти до криниці у брудному одязі або з брудним відром. Для скотини воду лили у спеціальний жолоб, з якого вона стікала у корито. Воно було на відстані кількох метрів від колодязя. Це для того, щоб скотина не оскверняла колодязя.

Не допускали до криниць нехрещених, не ходили й породіллі, поки годували дітей.

Громадські криниці копали на роздоріжжях — як дар добрим людям. Було повір'я: хто криницю для громади викопає — його рід Бог оберігає, а хто не одну викопав — того Бог зразу до раю забирає. Був один чоловік, який пройшов всю війну і залишився живим. Він поклявся, що викопає криницю на честь кожного свого друга, який загинув. За життя він викопав майже 40 криниць у місцях, з якими його пов'язували спогади про того чи іншого товариша. Викопавши криницю, казав:

— Це тобі, Іване, криниця.

— А це твоя криниця, Миколо.

Чумаки, їдучи у Крим по сіль, копали у полі три криниці.

Ой у полі три криниченьки.

Любив козак три дівчиноньки...

Чумакам треба було і води попити, їсти зварити, помитися і волів напоїти. Тому і копали три криниці, щоб не довго затримуватись у дорозі.

Пізніше криниці почали оздоблювати. Робили цямриння, красивий дашок, огорожу. А на Маковія ще й букетами квітів і маківками прикрашали.

Ой криниченько, криниченько, водичко студена,

а хто буде з тебе пити — стане коло мене.

А хто буде з тебе пити — то й мене згадає.

— Та дай, Боже, тому щастя, хто нас напуває ...

Криниці час від часу замулювались, тому їх чистили. Гріх було криницю занедбати.

Вчувається, що плаче у саду
мурована, стара криничка.
Я подумки до неї знов іду, —
води черпнувши, умиваю личко.
Вона в посуху напувала всіх,
водицю всю, до краплі віддавала!
Закинули... Забули... Чи не гріх?!
Вона ж людей від смерті рятувала.

Г. Душак

Народна мудрість про воду

У народних піснях, прозі, поезії оспівано воду. Народ створив багато прислів'їв, приказок про воду, водойми, дощ, хмари. Ось деякі з них:

- * Коли є хліб та вода, то з голоду не помреш.
- * Хліб та вода — бідного їда.
- * Допоможи воді, то й вона тобі допоможе.
- * Лісу — хоч бійся, води — хоч мийся, а хліба — хоч плач.
- * Будь багатий, як земля, а здоровий, як вода.
- * Зневажиш воду — накличеш шкоду.
Поможеш воді — зарадиш біди.
- * Де вода, там і верба.
- * Дай, Боже, з роси й води.
- * До доброї криниці стежка утоптана.
- * Водюю воду не загатиш.
- * Вода — не кума.
- * Бовть, як дурень у воду.
- * І за холодну воду не береться.

Бережімо воду

Зараз нерідко можна почути скарги на те, що нема здоров'я. А що ми зробили для того, щоб воно було? Забруднили річки, моря, озера, замулили джерела, закидали нечистотами ліси. У воду викидають сміття, виливають стоки з ферм, хлівів, викидають неочищені промислові відходи, навіть кидають дохлих тварин. А як казали у народі? — “Від чого нап'єшся, тим і причастишся”.

Отож те, що п'ємо, те й маємо. Якщо без їжі людина може прожити до 40 днів, то без води і 3-х днів не проживе.

У Біблії записано: “І засурмив 3-ій Ангел, — і велика зоря спала з неба, палаючи, як смолоскип. І спала вона на третину річок та на водні джерела. А ймення тій зорі Полин. І стала третина води, як полин, і багато людей повмирили з води, бо згіркла вона...” Тому ж ніхто іще не знає, доки Чорнобильська вода буде “мертвою”. Пройде багато років. І тут ми зарадити нічим не можемо.

А ось прочистити джерело, не забруднювати воду, розчистити гуртом річечку, посадити верби — це в наших силах. Допоможемо воді — дару Божому. До цього може прилучитися молодь: учні, студенти, бо як кажуть: “Не плюй у криницю, бо доведеться води напиться”.

Під гаєм в'ється річечка,
як скло вода блищить.
Долиною широкою
кудись вона біжить.

Вода не зможе самоочиститись. Допомогти воді — святий обов'язок кожного з нас.

Ріка повноводна і річка мала
у рідних верхів'ях струмками
буває, з озерця, бува, з джерела
пливуть, витікають віками.
Де витоки гаснуть,
міліють струмки,
там хвиля у даль не полине, —
без краплі, потічка немає ріки,
бо все в нашій світі єдине.
Та ріки безсилі себе берегти,
і просить Земля наша рідна:
“Людино, це зможеш зробити лиш ти,
допоки майбутнього гідна”.

Для зберігання води, щоб вона у літню спеку була прохолодною, користувалися дерев'яними барильцями, дерев'яними відрами. У поле вивозили воду у дерев'яних бочках з круглим отвором, який затикали виструганим з дерева чопом (пробкою). Вода у такому посуді довго залишалась холодною. Виготовляли такі посу-

дини лише з верби, липи та осики. Саме ці породи дерев мають найкращу термоізоляцію, вода в них майже не нагрівалась і зберігала природні смакові якості. Для тривалого зберігання холодної води робили “холодницю”. У більшу бочку вставляли меншу і проміжок між ними засипали тирсою (аналогія термоса).

Дати подорожньому води,
щоб сказав: “Рости великий!..”
Я переймав усіх перехожих:
“Дядьку, напийтеся води!”
Так хотілося пошвидше вирости.
Та найщасливішим був,
коли ото земляки зупиняються край воріт
і просять втомлено, спрагло —
одними очима хоч краплю води...
Вибирав найбільший кухоль,
підтюпцем приносив, не схилитнувши і промінця,
а схлюпнувши аж до неба сині надії.
Відтоді навчився відрізняти людей спраглих,
які не розпитували, чи холодна вода, чи мокра,
а талановито випивали її великими ковтками,
і я разом з ними пив жадібно очима,
ні краплі не розхлюпнувши, усю донісши до серця,
боючись ту воду для спраглих ненароком схлюпнути.

І. Юв

Напій мене, кринице,
калиною водою,
бо калина над тобою,
сонцем сповнена росте.
Напій мене, кринице,
і зостанься в спадок дітям.
Ти, завітчана політтям,
в небо світиш джерелом.
Напій мене, кринице,
то землі моєї сила,
а душі потрібні крила,
щоб додому повертать.

Н. Земна

Народні прикмети, пов'язані з водою

- * Якщо на чоловіка прокапають жіночі сльози — матиме біду біля води.
- * Відро з водою у хаті на підлогу не ставлять, лише на підвищення.
- * З надтріснутої чашки воду не п'ють.
- * Не можна, п'ючи воду, недопивати. Її слід вилити у вазон.
- * Порожнє відро у хаті — до сварки.
- * Свячену воду, налиту у скляний посуд, ставлять у кімнаті вгорі.
- * Не можна перепиняти загатою природний плин води.
- * Купатися до сходу сонця у водоймах недобре — втрачається сила.
- * Краплини дощу, зібрані губами з вербових листочків, лікують серце.
- * Після втоми холодною водою слід вимити вуха, обличчя, шию, за вухами. Розтертись рушником.
- * Перед сном вимити ноги. Вода змиває не лише бруд, втому, а й вирівнює потік енергії в стопах.
- * Перш ніж купатися у річці, намащували себе глиною із берега кілька разів. Тіло ставало білим і гнучким.

ВОГОНЬ ОЧИЩАЮЧИЙ

Силу вогню людина пізнала дуже давно. Його обожнювали і шанували як часточку сонця. Арабський письменник X ст. Ібн Даста пише, що ми, слов'яни, були сонцепоклонниками, вогнепоклонниками.

Вогонь, як і вода, був очищаючим. Шанували наші предки воду, шанували і вогонь. Його називали Святий, Божий, праведний.

Шанованим було домове вогнище — піч, бо, за повір'ями, вона береже щастя дому. Взагалі вважали, що вогонь проганяє злих духів. Через вогонь скакали у ніч на Івана Купайла. Наречені, коли ішли до шлюбу, перескакували через вогонь, ніби очищаючись. У ніч перед Великоднем біля церкви парубки і молоді чоловіки розпалювали багаття — щоб очистити громаду і прихожан від злого.

Особливо велику силу мав “живий” вогонь, добутий тертям дерева об дерево.

Коли прийняли християнство, шанування вогню збереглося у вигляді свічки.

Вогонь має благодатну силу. Йорданською свічкою дітям при-смалювали волосся, щоб були розумні, щасливі і небоязливі. Церква великого значення надає громничній (Стрітенській) свічці. Вважали, що вона боронить від грому і додає здоров'я.

Вогонь вважається символом життя, дає світло і тепло. Свічка є іскоркою Вогню Вічного, іскоркою Сонця.

Кажуть, що кожен іде по життєвій дорозі зі своєю свічею. У одних свіча горить яскраво, в інших — блимає ледь чутно.

У свічці, говорили старі люди, велика таїна. Свічка супроводжує різні події у житті людини: хрещення, вінчання, освячення води, паски і ін.

Були спеціальні свічки: преображенські, трійця — три великі свічі (служили оберегом на поле, на рід, на худобу).

Характерною рисою нашого народу був обов'язок прийти на допомогу. Люди ділили журбу і радість, це поєднувало їх, робило сильнішими. Вони берегли вогонь, як щось святе і магічне. Навіть у післявоєнні часи, коли не було сірників, а вогонь добували за допомогою кресала і шматочка вати. Пам'ятаю, мій дідусь довго носив кресало у кишені. А бабуся у куточку печі зберігала жар, щоб можна було розпалити піч вранці. Коли він гаснув, то жінці не годилося йти позичати його в сусідів. Тому посилали хлопчика. І сусіди ділилися вогнем, ділилися теплом свого вогнища, найдорожчим, що у них було. Здружував, об'єднував людей цей незгаслий вогник сусідської хати.

Піч урочисто запалювали у вересні і підтримували протягом зими до тепла. Вогонь завжди був священним оберегом роду.

Божественне походження вогню зумовлює і віру у священну суть домашнього вогнища — печі, талісмана роду. Вогонь забороняли оскверняти, називати поганими словами, забавлятися ним, плювати. Навіть піч підмітали окремим віником, а не тим, яким метуть хату. Народна мудрість повчала: “Май до вогню пошану, як до води та хліба”.

“Живим” вогнем, який добували тертям, розпалювали вогнище у Великодню ніч та на Святвечір, а також, коли вперше розпалювали піч восени на Семена.

Гори, мій вогнику, гори,
гони пільму із мого дому,
щоб ми щасливі жили,
щоб не було біді нікому.
Гори, мій вогнику, гори,
і борони від сили злої,
і в дух мій сили дай, снаги,
любові й мудрості земної.

А. Гармаш

Вогонь вважається символом перемін та оновлення, очищення, але разом з тим може і знищити.

Вогонь — часточка Сонця. Людина повинна бути підпорядкована природним циклом, зміні дня і ночі, як і все живе у природі. Використання електричного світла зробило життя продуктивнішим, але разом з тим це віддалило нас від природних циклів. Спостерігаючи за полум'ям, людина заспокоюється, розслабляється. Зараз рідко можна побачити в оселі піч. Якщо є можливість — доцільно зробити камін.

РОСЛИНИ-ОБЕРЕГИ

Багато міфів, легенд склав наш народ про дерева, рослини, квіти. Наші предки вірили у те, що кожна рослинка має душу, лікує людину, оберігає від усього злого, недоброго. Найдивніше і наймудріше, створене Богом, — це наша Природа.

Ще осягнуть її племена і народи,
і розтане байдужості хижа пільма.

Найдивнішого дива, ніж диво природи,
на Землі та і в небі нема.

Н. Земна

Природа лікує душу й тіло. Наші предки вивчили лікувальні властивості дерев, рослин, вміли оберігати природу. Перш ніж зірвати рослиночку, вони говорили: “Батьку Небо і мати Земля! Дозвольте мені зірвати цю травичку ...” і вказували, для якої потреби. Козацький знахар-характерник, щоб зірвати рослину (наприклад, лопух), розмовляв з ним хвилин 15, просив дозволу: “Лопух-лопушок, відкрий мені свою душу, відкрий мені своє

серце, дай мені здоров'я". Лопухові пояснювали, чого від нього хочуть. А тепер ми мовчки рвемо траву оберемками або косимо косою і хочемо від неї допомоги. Можна сказати, що прадавнє лікування відбувалось на клітинному рівні.

Крім лікувальної дії, рослини мали і оберегову дію. Наведу кілька прикладів.

Береза — кора, яку носять при собі, оберігає від наврочень.

Волошка — трава зачарування.

Троянда — квітка кохання.

Папороть є оберегом від нечистої сили.

Барвінок — трава вірності.

Кактус — притягує життєвість. Небезпечний у кімнаті хворого.

Кропива — додає хоробрості тим, хто носить її при собі.

Лопух — відганяє злих духів.

Мак — символ лінощів.

Меліса — трава, що відновлює сили.

Нарцис — привертає увагу хлопця до дівчини.

Омела — символ порятунку.

Полин — оберіг від наврочення.

Чистотіл — трава перемоги.

Ялівець — спалені зерна очищають кімнату від усього негативного.

Часник — є оберегом від усього злого.

У наших сучасних квартирах є багато джерел негативно-го впливу на здоров'я: меблі, виготовлені з ДСП, телевізори, комп'ютери тощо. І тут у пригоді стануть кімнатні квіти, які виконують оберегову, очищаючу, захисну функції. Також слід знати, що у кожної рослини своя енергетика, і тому не всі кімнатні квіти підходять для людини.

В українській хаті обов'язково була герань. Вона дуже добре очищає приміщення, робить повітря чистим і свіжим.

Папороть поглинає велику кількість шкідливої для людини енергії. Її добре тримати біля телевізора.

"Тещин язик", або як його іще називають "щучий хвіст", очищає кімнату від багатьох забруднювачів, у т. ч. і від формальдегідів.

Фікус — добре росте у призатінених куточках кімнати, не любить сонячного світла.

Традесканція є хорошим індикатором для виявлення енергетичної обстановки у квартирі. Вона має позитивну енергію, що сприяє хорошему самопочуттю.

Зелені рослини покращують енергетику, насичують квартиру киснем. Але не всі кімнатні квіти приносять користь. Говорять, що не бажано тримати монстеру, тому що її листя вночі виділяє велику кількість вуглекислого газу. Важку енергетику створює кипарис. Не радять спеціалісти тримати олеандр. "Підживлюються" за рахунок людини і кімнатні перчики, помідори, огірки.

В українській хаті завжди знаходилося місце пучечкам запашних трав, які оберігали, лікували.

Багато різних оповідань та переказів є про дерева.

Так, хлопцям на сорочці вишивали листя дуба, як символ міцності, сили, витривалості. Дуб є найенергетичнішим деревом. З нього виготовляли лави, ліжка. Вважалося, що вироби з дуба додають людині енергії під час відпочинку.

Верба — жіноче дерево. Вербою лікують багато хвороб. Це дерево давня шановане в наших землях. Воно є першим провісником весни, нашим Світовим деревом. З прийняттям християнства пошана до верби залишилась. Її освячують у Вербну неділю і тримають протягом року. Гілочкою освяченої верби "б'ють" кожного члена сім'ї, бажаючи здоров'я.

З обережністю ставляться до осики. Це дерево "забирає" енергію у людини. Її використовують з лікувальною метою, але обережно.

Багато народів вірять у те, що кожна людина, залежно від місяця народження, має "своє" дерево, "свою" квітку, "свої" рослини для лікування і "свою" їжу. Це описує відомий гороскоп друїдів. У природі все нерозривно пов'язане, і людина — часточка природи, а не володар над нею.

УКРАЇНСЬКИЙ РУШНИК

З давніх-давен наші жінки навчилися вирощувати льон, коноплі, виготовляти з них нитки, прясти, вишивати, ткати.

Заступницею і покровителькою наших рукодільниць вважалася богиня Мокош. Їй поклонялися, вірили в її чародійство, в людській уяві вона відкривала казкові світи, давала натхнення,

надихала на творчу уяву. Від дохристиянських часів пішли наші красиві обряди та звичаї, мелодійні пісні, родинна мораль і культура. Все це береглося в генетичній пам'яті українців.

Жінки виготовляли для своєї сім'ї одяг, вишивали на ньому простенькі узорі — символи Землі, Неба і Сонця. Самі фарбували природними фарбами нитки для вишивання. Вони не линяли від прання, не вицвітали на сонці і протягом десятиліть зберігали свіжість кольору.

Вишивала мама долю на рушник,
не один, не дні, а весь свій вік.
Вишивала мама мальви і калину —
зацвіли ці квіти на всю Україну.
Вишивала мати темними ночами —
квіти, наче діти, стали перед нами.
Вишивала мама, сина колисала,
колискову пісню синові співала.
Вишивала мама пісню для народу,
а осінні вітри взяли її вроду.
Вишивала мама, синів проводжала,
синам у дорогу рушник дарувала.

В. Гдаль

Вишиваючи, українки співали, вкладаючи у пісню та вишивку свою душу. Узорами, які придумували самі, передавали свої почуття, побажання добра і здоров'я. Залежно від того, кому призначалася вишиванка, і узор мав бути "свій". Кожну вишиту річ можна розшифрувати, "прочитати".

Закодованим письмом поколінь вважається український рушник. Його орнаменти — то графічно-чіткі, геометризовані, то химерно-загадкові із символічними ритмічними знаками. Ще з часів давньої зарубинецької культури до нас дійшли вишиванки із зображеннями так званих "дерев життя". Проростають оспівані у колядках і щедрівках дерева, на них "щебечуть" птахи, розцвітають дивовижні квіти, тут же і наша прадавня Березина, — охоронниця домашнього вогнища.

Захоплена красою світу, жінка намагалась через свою уяву перенести цю красу на рушник, створивши хороші знаки — символи сонця, зірочки, вогню, місяця, дерев, птахів, води, квітів.

Український рушник. Як багато промовляє до нас це слово, яке воно рідне і миле українському серцю! Скільки зворушливих спогадів пов'язано з рушником, скільки років родинного життя він супроводжував... Напевне, жодна побутова річ не оспівана так, як рушник. Хіба що наша українська пісня. Власне рушник — це та сама задушевна пісня чи дума, заспівана узорами, у які наш народ вклав свою душу.

З давніх-давен у родинному житті рушник відіграє першорядну роль. Про достаток родини, майстерність господині судимо по вишитих рушниках. "У неї в хаті, як у віночку", — говорять про хорошу господиню.

Виряджали матері синів у далеку дорогу, давали їм хліб, загорнутий у шматок полотна, який згодом нарекли рушником — від слова "рушати". Так і мандрує по світах наш український рушник, як часточка материнської душі і рідного краю.

Рушник — це українська декоративна тканина завширшки 30–50 см і завдовжки від 1,5 м — до 4 м (трапляються і довші — 7 м довжини). Вишивають рушники по обох кінцях, є й рушники, вишиті суцільною вишивкою з кінця в кінець. Рушники є ткані і вишиті. Жінки кожного регіону України надавали перевагу кольорам та візерункам свого краю.

Про візерунки, способи вишивання можна говорити дуже багато. Але яким би не був рушник — він створював настрій, формував естетичні смаки, був взірцем людської працьовитості. "Хата без рушників, — казали у народі, — що родина без дітей".

Багато рушників вишиті червоним і чорним кольором (любов і журба), причому червоний колір повинен переважати.

Два кольори оті на полотні —
червоними і чорними нитками —
світанок той і ті святешні дні,
зігріті материнськими руками.
Лишаються у серці назавжди,
освітлюють прожитих літ суцвіття,
і де б не був я, де б я не ходив,
вони для мене найрідніші в світі.
Вдивляються в прийдешне, ніби в степ,
а серце заболить — воно не камінь,
бо пісня про рушник враз тихо зацвіте
червоними і чорними нитками.

Нитки фарбували рослинними фарбниками, тому кольори не були дуже яскравими. Ці фарби відзначаються надзвичайною стійкістю. Чорний і сірий колір одержували фарбуванням у відварі дубової кори, жовтий — у соці шавлю, лушпиння цибулі, блакитний — з відвару голубої материнки, зелений — з листя гарбуза, шкірки горіхів, червоний — з люцерни, бузковий — з шовковиці.

Високий рівень вишивання, як свідчать розкопки, мав місце уже в III ст.

Великим знавцем і цінителем української вишивки був Т. Шевченко. Він збирав зразки вишивок, сам робив замальовки. Поетеса Леся Українка, вперше відвідавши могилу Кобзаря, принесла у дар рушник, який вишила разом з подругою.

Рушник — прадавній оберег

Рушник передавали із роду в рід, із покоління в покоління, як оберег. Понині є рушники, які батьки бережуть для дітей — не лише для доньок, а й для синів.

В Україні, особливо по селах, немає такої хати, а раніше не було і міської квартири, де б не було вишитого рушника. Шкода, що у сучасних квартирах не знаходиться місця вишитому прадавньому оберегу, бо рушник охороняє оселю від “поганих” очей, недобрих людей, від усього “злого”. Вишита сорочка — береже тіло і душу людини, а вишита подушка — сон.

Крім того, рушник своїми багатими узорами надає оселі затишності та урочистості, а найперше — національного характеру.

Рушники вішали на “відкритих” місцях: над вікнами, дверима. Згодом — на покуті, над образами, картинами. До кожного свята ткали або вишивали спеціальні рушники.

Цілує сонце рушники
у чистій материнській хаті.
І чути, як мої думки,
мов ластівки, стають крилаті.

Оберегом на рушниках є вишивка. На Східній Україні жінки переважно вишивають квіти. Красиві, різнокольорові, веселкові. Кожна квіточка має свою символіку. Так, наприклад, барвінок — є символом немеркнучого життя, маки — кохання, конвалії — прихованого кохання, мальви — символізують красу, троян-

ди — кохання, здоров'я, пролісок — чистоту, ніжність, вірність, волошки — простоту, тюльпан — кохання та інші.

Але є одне правило: вишиваючи квіти, обов'язково повинні бути і пуп'янки, як символ продовження життя, продовження роду.

Символіка кольору передавалася з роду в рід. Поєднання кольорів і узорів гарно впливають на здоров'я людини. Так, червоний колір — енергійний, активний, символ життя, свободи; оранжевий — веселий, життєрадісний, символ влади, сонця, розкоші; жовтий — теплий, веселий, символізує світло, радість, життя; зелений — спокійний, символ миру, спокою, надії; блакитний — холодний, колір неба, символізує ніжність, вірність, далечинь; синій — спокійний, серйозний, символізує довір'я, безкінечність; фіолетовий — символізує довір'я, дружбу.

“Піснею течуть і течуть ніжні, притрушені кольори. А зіб'єшся на ниточку — і не виходить уже. І як воно лягла людині на душу така музика: “лиштва”, “вирізування”, “прутик”, “ляховка”, “зерновий вивід”, “хрестик”, “солов'їні очка”, “оленячі ріжки” тощо”?

(О. Дмитренко)

В різних регіонах України переважає своя кольорова гама.

На Західній Україні жінки переважно вишивали геометричні орнаменти. Тут символіка Землі і Неба, Води, Сонця, бо здавна ці символи були для нашого народу святі. Через цю просту і геніальну систему знаків — ромбиків, хвильок, трикутничків, “вужиків” — розкривається ставлення українців до філософських понять Всесвіту, простору тощо. Щоб уміти читати прості, на перший погляд, візерунки-символи, потрібні знання з історії, фольклору, етнографії.

Саме ці обереги-символи і роблять наш рушник таким безцінним домашнім оберегом.

Дівчата, готуючи весільні рушники, вишивали на них калину і гілочку дуба, як поєднання чоловічої сили і міцності та дівочої краси і ніжності, надзвичайної, невмирущої.

Дуб з прадавніх часів уособлював Перуна — бога сонячної чоловічої енергії, розвитку сили. Калина — дерево, яке пов'язували з народженням Всесвіту, вогненної трійці — Сонця, Місяця і Зорі. Калина стала також символом крові та невмирущості

роду. Отже, молоді у день шлюбу мали міцний оберіг життєдайної сили.

Вишивали виноград. Його символіка розкриває красу створення сім'ї. Сад-виноград — це нива життя, де чоловік є сіячем, а жінка повинна рости і доглядати створене ними дерево роду.

Захищає від усякого зла мак. Тож і вишивала його жінка на рушниках, сорочках. Ніжна макова квітка є і символом роду. Молода дівчина гарна, як маків цвіт. Коли стає жінкою, то плекає діточок, як маківка свої зернятка.

Символом дівочої чистоти є лілія, яка теж знайшла своє місце на рушнику. Вишивають квіти, листя і пуп'янки, які створюють композицію триєдиності: народження, розвиток та безперервність життя.

Весільною символікою, крім дуба та калини, є хміль. Народна пісня підказує, що “витися” для хлопця означає бути готовим до одруження. Він символізує розвиток, буяння, любов.

У народі існував звичай одружувати молодят у пору цвітіння хмелю. Вважалося, що в такій родині цвістиме-буятиме життя, мов хміль. Ця рослина є символом життя. У пісні співається: “Парубочок, як хмельочок ...”. Хіба можна ще ніжніше назвати гарного хлопця?

Милують наше око чорнобривці, ружі, васильки, любисток, нагідки, м'ята. Вони лікують тіло і душу. Тому також просяться на біле полотно рушника.

Багаті рушники і геометризованими узорами-оберегами. У різних варіантах вишивали жінки рівнобічний хрест — символ життя, єднання чоловічої і жіночої енергії, а також символ нашого прадавнього бога Сонця — Хорса. Вважається, що посередині знаходиться Сонечко, а чотири промінчики показують на чотири сторони світу.

Хрестик, яким ми вишиваємо, сам по собі є магічним. Він символізує поєднання духовності людини і Космосу. А коли накласти на прямий рівнобічний хрест — навскісний, то одержимо наш прадавній захисний символ — восьмикутник, який деякі колядники носили під час Різдвяних свят. Ці восьмикутники у різних варіантах вишиті на багатьох рушниках.

Квадрат, ромб є символом чотирьох пір року, чотирьох стихій, чотирьох сторін світу.

Трикутнички, та ще вишиті один в одному, являють собою триєдність, трисуття у багатьох значеннях: космічному — Земля, Людина, Космос; земному — вода, земля, повітря; часовому — Минуле, Теперішнє, Майбутнє; родинному — батько, мати, дитя; духовному — Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий.

Землю і Небо вишивали прямими лініями. Між ними пролягав основний узор. Хвилькою вишивають воду — як символ чистоти, очищення.

Ламана лінія символізувала покров, покровительство вищих сил над людиною.

Знайшла своє втілення у рушнику і Берегиня. Вона і життєтворча Мати-природа, і жінка, яка дарує світові дитину, і символічне дерево життя, що сформувало із мороку Космосу чітку систему Всесвіту. І при всій своїй величності скромно знайшло свій прихисток у простому земному горнятку, ніби нагадуючи про те, що кожне живе створіння — часточка неподільна і невід'ємна від загальної системи буття.

Рушники багаті також на “пташину” символіку. Найрізноманітніші птахи “виспівують” на українських рушниках. На дівочих рушниках вишивали соловейка і зозулю: “соловей шебече, собі пару кличе”, а зозуля є символом жінки-матері: “до Петра зозулі кувать, кувать; до осені дівці гулять, гулять”. Колись зозулю називали “зозуленька-матінка”, яка побивається за своїми дітьми. Цих птахів вишивають на гілочці калини, яка символізує продовження роду.

На весільних рушниках поважно розсідалися пави. Говорять, що ці птахи мають над собою Боже благословіння — вінець чи вінок. Вінок символізує сонечко. Паву (жар-птицю) вважали птахом сімейного щастя, що несе в собі сонячну енергію розвитку.

Шлюбну пару символізують півні, голуби. Їх вишивають голівками один до одного.

Символом матері є ластівка. Ця вірна супутниця людської оселі завжди несе добру звістку. Тому і ластівочка знайшла в українському рушнику гідне місце.

У народі вважали, що птахи — то символи людських душ.

Вишивали жінки родинні рушники, на яких було розлоге дерево з трисуттям, фантастичні птахи, які сиділи внизу, посередині стовбура і віття з обох боків. Це свідчило про міцність та незнищенність роду.

Священний космічний очищуючий вогонь символізувало Сонечко, яке вишивали у вигляді віночка, колового розташування квітів.

Рушник — це наша свята, зворушлива, рідна реліквія, яка крізь товщі віків світиться до нас доброю, лагідною українською душею та символом прадавніх традицій. Наші предки уміли захистити своє житло і самих себе від усього недоброго, злого і передавали свої знання здорового побуту з покоління в покоління.

Рушник у наших обрядах і звичаях

У хаті хурчить веретено. І думки прядуться золотисті, і чується дівчині, як бігає човник по струнах ниток, грюкає ляда ткацького верстата, сувій полотна намотується на вал, а далі — біліють полотна, вистелені на траві біля річки, зозуля кує на те полотно довгі роки, а дівчина вишиває і... всміхається. Тільки їй відомо, яке вишиття заграє на полотні.

За вишитими рушниками і прибраній хаті судили, якою є господиня та її доньки, про достаток родини.

Кожна жінка чи дівчина вишивала багато рушників. І всі вони мали своє призначення: рушник-утирач — для обличчя та рук, рушник-стирок — для витирання посуду, кілковий (гарно вишитий) — для прикрашання образів, картин, божник — для ікон на покутті, плечовий (з багатою вишивкою) — для сватів, подарунковий — дешевий, який дарували гостям на весілля.

Рушники, якими користувалися частіше, виготовляли з дешевого, грубішого полотна, скромніше вишивали, але вони були не позбавлені мистецької цінності.

Без рушника не відбувалася жодна важлива подія в житті народу. Вишитий рушник дарували породіллі, мав місце він і на хрестинах. Весільний обряд також не відбувався без рушників. Рушниками перев'язували старостів під час сватання. На рушник клали шойно випечений коровай. Батьки зустрічали молодого й молоду хлібом-сіллю на вишитому рушнику. На рушничок щастя ставали молодята під час шлюбу. Невеликим рушничком в'язали молодим руки, коли заводили за весільний стіл. Рушником підперізували молоду.

Хлібом-сіллю на вишитому рушнику зустрічали дорогих гостей. Коли виряджали сина чи батька у далеку дорогу, — давали

їм рушник, у який загортали хліб. На столі завжди лежав хліб, прикритий рушником. Коли ховали небіжчика — то на хресті пов'язували рушник. На рушниках піднімали сволоки, будуючи хату.

За язичницьких часів наші предки обожнювали природу, вірили, що кожне дерево, кожна рослиночка має душу, тому, віддаючи їм шану, обвішували рушниками.

Вишивали рушники до великих свят, був і так званий родинний рушник.

Деякі жінки мали близько сорока вишитих рушників на всі випадки життя.

А в коморі сволок,
на ньому рушників сорок.

Використовують рушники в родинних обрядах і в наші дні, особливо в весільних і поховальних.

А ось щодо прикрашання своїх домівок — то це, на жаль, збереглося більше в сільській місцевості. Чи то на жінок вплинули процеси економічної нестабільності, чи невпевненість у завтрашньому дні, чи нестатки — але вони менше стали вишивати. А вишивання заспокоює, зрівноважує нервову систему, покращує загальний стан. Вишитий рушник, крім того, стане надійним оберегом і окрасою вашої квартири.

Рушником прикрашають не тільки оселі, а й громадські будівлі: храми, школи, лікарні, дитячі садочки тощо.

Рушник — це спогад про бабусю, маму, які їх вишивали, це тепло і ніжність їхніх рук, це часточка родинного тепла.

...Через літа, через віки
до нас приходить сива мати ...
Цілує сонце рушники,
що ньенька вміла вишивати.

Рушник — це наша свята, зворушливо-поетична реліквія, яка крізь товщі віків світиться символом непогасних традицій.

Не черствійте душею, дорогі жінки. Незважаючи ні на що, вишивайте рушники, маленькі і великі, даруйте їх своїм близьким і рідним. Нехай вони зігріють їхні душі добрим спогадом про вас і стануть надійним оберегом.

І повіримо у ті прадавні обереги, які захищали наш рід. Поверимо у зозулину силу на рушнику, бо вишиваючи "зозулю, зо-

зуленьку, зозулечку, зозульку, ... неньку, матіночку, голубку ...”, наші берегині наче світлу думку виспівували на полотні: “Накуй, птахо, долю пречисту. Начаклуй, збережи, затишно-дітну, хатньо-святкову, мило-багату. Щоб з любов’ю на многі літа”.

УКРАЇНСЬКА СОРОЧКА

Споконвіку українські жінки і чоловіки свято шанували одяг, а особливо вишиту сорочку. Одягти білу сорочку в неділю чи свято було обов’язковим правилом, відступати від якого не міг найбільшій селянин: “Хоч латаненька, аби біленька”, — каже народне прислів’я.

Сорочки на щодень вишивали скромно і просто. Святкові — більш ретельно, а весільним приділялась особлива увага.

Як би скрутно не жили в різні часи українці, у них не згасав потяг до вишивання. За допомогою голки і нитки творилися неперервні зразки чудового українського вбрання.

Ставлення до сорочки народ відобразив у приказках і прислів’ях:

- * Бідний на сорочку старається, а багатий кожуха цурається.
- * Як неділя, то й сорочка біла.
- * Нема нічого, крім сорочки, у якій мати народила.
- * Своя сорочка ближче до тіла.

Сорочку не позичали, не продавали, не одягали чужої, аби не “перетягнути” на себе чужої біди, хвороб і не віддати свого здоров’я разом із своєю сорочкою. Сорочки вишивали на комірці, рукаві, по низу — щоб до людини не мало доступу все лихе і недобре.

Як рушник оберігав хату, так сорочка оберігала саму людину від поганих людей, недобрих очей, заздрісних думок. Коли хтось заходив до хати, його погляд мимохідь був спрямований на рушник, на те, яким узором він вишитий, а потім уже на самих господарів. Ту саму роль відігравала і сорочка. Вишивка ніби нейтралізувала “недобрий” погляд чи “зле” око. Тому й була оберегом людини чи оселі. Було повір’я, що сорочка вишита і подарована на добро, на хороше життя, буде оберігати людину. Сорочку вишивали і дарували не будь-кому, а особливо близьким, рідним: дитині, братові, батькам, чоловікові.

Вишивала сорочку дівчина своєму нареченому, майбутній свекрусі. Дружина вишивала сорочку для чоловіка, сина. Коли чекали когось із далекої дороги — починали вишивати сорочку, щоб та людина швидше повернулася.

Хмарин іскрилось волокно,
розчісував вітрець долину,
білила мати полотно,
щоб вишити сорочку сину.
І хоч життя гірчив полин
(нелегкий хліб діставсь селянці),
та матері ввижався син
дорослим вже, у вишиванці.

В. Вихрущ

Я сорочку знайду вишиванку
і надіну, як хлопчик, радий.
По барвінку піду на світанку
молодий, молодий, молодий.

А. Малишко

Жіноча сорочка

Дівчинці перші сорочки вишивали з простеньким узором, синіми ниточками, всього з кількох хрестиків. Цей узорчик був на чисте, щасливе життя, присвячене Богові. Сорочки називали льолями, вони не підперізувались, не мали комірця. Їх носили дівчатка до 9 років.

Від 9 до 12–13 років шили сорочки з невисоким стоячим комірцем. Комірець обов’язково вишивали, як говорили в народі, “щоб люди визнавали”.

Дівоча сорочка була довгою. Дівчата не показували свого тіла нікому, не кажучи вже про сторонніх. Вона захищала стан дівчини, її тіло від сторонніх поглядів, похитливих думок, наврочення. (А тепер наші дівчата ходять оголеними до непристойності, вбираючи всі недобрі погляди, ідучи як “під рентгеном” чужих очей і думок.) Вишивка була різноманітною, але підпорядкована своїм законам і вподобанням. Все в дівочій сорочці було доладним, значущим.

Для того, щоб сорочка була оберегом, існували певні правила. На плічку вишивали 6 зоряних рядів, на рукаві — 12. Узор називався “ламана гілка” — як символ створення із хаотичного космосу окремих зірок цілісної системи.

Коли дівчинка підросла, набирала вона сонячної здатності до життєтворення, продовження роду. Тому і вишивали квіточки-берегиньки, і сипалося з них насіннячко, готове прорости. На плічках сиділи пташечки і древні лінії, як знаки шлюбу. А на рукаві все, що збереже, обігріє і красою порадує. У кожному регіоні склалися свої кольори та візерунки, свій крій сорочки.

Мріючи про достаток, вишивали “баранячі ріжки”. Вишиваючи квіти, калину, — думали про дівочу ніжність, красу, доброту. Як символ немеркнучого життя стелився барвінок. Таких символів-оберегів було багато.

Позначені сорочки і магічними знаками — символами Води і Сонця. Вода нагадує хвилю або згорнутого “вужика”, а Сонечко вишивали у вигляді кола, віночка або восьмипелюсткової квітки. Ці дві стихії, що створили земне життя, були також символами чоловічого і жіночого начала. А Вода-Земля-Сонце у поєднанні складають життєдайну трійцю. Це знаки сил, без яких неможливе життя на землі. На плічках сорочки вишивали ромбічні знаки, як символи священного магічного Вогню.

На рукавах сорочки “розкидані” зірки, зібрані в геометричний орнамент, — це уявлення про структуру Всесвіту, гармонійного, строгого, упорядкованого. Зоряне небо, зоряна сорочка, Всесвіт і людина в ньому — у всьому Лад, гармонія, порядок.

Мова вишитих сорочок була багата і різноманітна. Тут і поєднання відповідних кольорів, і вдало дібраний орнамент, і майстерність вишивальниці.

Здавна з пошаною ставились до посагу нареченої, більшу частину якого складали вишиті дівчиною сорочки, причому, кожную сорочку несли окремо, щоб люди побачили. Працелюбність дівчини визначалась кількістю і досконалістю посагу. Іноді вишитих у дівочтві сорочок вистачало на все життя.

Найбільш поширеними в Україні були сорочки зі вставками, які з’єднували передню і задню частини. Рукав викроювали з суцільного прямокутного полотна і пришивали до станка, найчастіше “пухликами”, тобто призбирували оригінальними складочками. Це надавало сорочці витонченого святкового вигляду.

Комірці робили низенькими. Сорочка біля комірця “призбирувалась”.

Жіночу сорочку починали шити у жіночі дні: середу, п’ятницю, суботу, і коли місяць уповні.

Дуже вишуканими були сорочки, вишиті білими нитками по білому полотну, з мережкою і лиштвою. Зі своїх сорочок дівчата ніколи не давали зачинати узор, “щоб доля не пішла за тим узором”.

Донька ніколи не одягала маминої сорочки, щоб у її долі не повторились якісь мамині негаразди.

Особливою була весільна сорочка. Її одягали двічі за все життя — у день весілля і у день похорону.

Жінки шили сорочки переважно у великий піст, коли душа очищається у чеканні урочистого воскресіння природи. В цей час особливу силу мало все те, до чого торкалися жіночі руки.

Полотно для сорочки, призначеної для свекрухи, перед вишиванням проварювали у солоній воді, щоб “не лити сліз через свекруху”.

Чоловіча сорочка

Чоловічу сорочку починали вишивати у “чоловічий” день, найкраще у четвер. Під час вишивання сорочки на кінці нитки обов’язково зав’язували вузлик, щоб не “проникли” через пропущені місця “злі” сили.

Вишивкою прикрашали комір сорочки, рукави, низ (якщо її носили на випуск). Довжина вишивки чоловічої сорочки повинна бути такою, щоб закривала сонячне сплетення, якому надавалося великого значення.

На чоловічих сорочках також вишивали узорі-обереги. Матері вишивали сорочки своїм синам, сестри — братам, дружини — чоловікам.

Як я малим збирався навесні
піти у світ незнаними шляхами, —
сорочку мати вишила мені
червоними і чорними нитками.

Стародавні слов’яни, наші предки, що жили на території України, носили довгі до колін сорочки поверх штанів. Навколо низенького стоячого коміра сорочка “призбирувалась” (такі со-

рочки є ще тепер у Карпатах). У теперішніх чоловічих сорочках вишивають вузький стоячий комір, розріз посередині грудей, низ рукавів. Застібку роблять з червоного та чорного шнурочка.

Дівчина вишивала сорочку своєму нареченому. Часто бувало так, що вона не знала, яким він буде, тому сорочку не зшивала. У цю роботу дівчина вкладала всю свою любов, ніжність, повагу до майбутнього чоловіка.

Напередодні весілля нареченому її приносили свашки. Ця сорочка, як і сорочка нареченої, одягалася лише двічі протягом життя.

На чоловічих сорочках вишивали як рослинні, так і геометризовані узори. Часто вишивали листя дуба. Дуб — це уособлення сили, міцності, довголіття. Тож і бажали, щоб “хлопець був міцний, як дуб”. Вишивали також виноград, обвитий дубовим листям.

ПОЯС ЯК ОБЕРІГ

“Пояс — це як дашок, що відбиває все погане донизу. Якщо цього дашка нема, то зло заходить людині в душу, і людину тягне на сварку, суперечку, вона стає дратівливою” (Г. Маковей).

Дітей вперше підперізували поясом: дівчинку — в три, хлопчика — в чотири рочки.

Щоб пояс був оберегом, то творили його за правилами. По чорній основі ткали зеленим, оранжевим, жовтим. По всій довжині пояса тягнулися ромбики, посередині виділявся чорний хрест, краями пролягали трикутники.

Раніше пояс носили діти, жінки і чоловіки. Непідперезаними не ходили.

У храмах продають чорні пояси, на яких написана молитва до Чесного Хреста. Вважають, що такий пояс оберігає людину від недобрих духів, відганяє страх.

Як оберіг, робили “поясок” на стінах будинків: до половини фарбували стіни у білий колір, знизу — у синій колір і посередині малювали темно-синій або темно-коричневий пояс. Так само “ділили” двома кольорами паркани, двері тощо. Старші люди говорили: “Пояс оберігає людину, як хрестик чи ладан”.

У жінок пояс був вузький, у чоловіків — широкий. Пояси намагалися робити з гарними береговими візерунками: ромбиками, трикутниками, хвильками тощо.

Новий пояс дарували у 12 років.

Самі пояс не виготовляли. Його замовляли жінці-вдовиці, яка була добропорядною.

Казали: “Як Земля має пояс, так і людина повинна його завжди носити”.

Предки говорили, що згори іде до людини добро, світло, сонячна і космічна енергія подібно до зливи, і котиться зливою вниз, заземлюючись слідами. А коли є пояс — то ця “добра” злива, доходячи до пояса, піднімається вгору до сонячного сплетення, звідти потоком у руки, даючи їм силу, підтягує голову людини догори, до неба, до сонечка, дає добрий настрій.

Поясом були “підперезані” статуї наших дохристиянських богів.

Козаки носили дуже довгий пояс. Вони намотували його так, щоб він добре підтримував прес. А іще за поясом у козака була люлька, шабля, пристебнута порохівниця.

ВИШИТА ХУСТОЧКА

Оберегом є невелика квадратна хусточка, яку вишивали дівчата.

“Хусточку вишивати — добро примножувати, долю закликати”, — казали старші люди.

Хусточка була оберегом, бо дівчина ніби закодовувала свої бажання, мрії у кожен листочок, квіточку. Та й кожен колір має своє символічне значення. Матері вчили дівчат творити свої узори і не запозичати чийхось. Творить узор дівчинка і думки свої у нього вкладає. Шили тоді, коли місяць був уповні. Вірячи у магію слова, вчинку, думки старалися все це виразити у візерункові. Хустинку дарувала дівчина хлопцеві, який їхав у далеку дорогу, йшов в армію, у воєнні роки — на війну.

На Буковині хусточки дарували кожному гостеві на весіллі, а на Полтавщині хусточкою перев'язували руку хлопцям та дівчатам.

Кожен колір мав свою символіку: рожевий — від Бога, бо це колір Сонця; синій — від води; блакитний — від неба та ще, щоб життя чистим було; зелений — аби здоров'я не в'януло.

Дівчина могла подарувати вишиту хусточку юнакові, який їй подобається. Парубок свято її беріг.

Звідси танець з хусточкою, який танцюють на весіллях.

Був звичай накривати очі хлопцеві, коли той помирав. У відомій козацькій пісні співається:

Дай же, дівчино, хустину,
може, я в бою загину.

Темної ночі накриють очі,
легше в могилі спочину.

У домовину подаровану хусточку не клали. Існував цілий обряд “відбирання” хусточки. Зараз нема цього звичаю. А жаль, бо хусточка — це дорогий, пам'ятний подарунок, який оберігав юнака в чужій стороні, символ вірності, пам'яті про кохану дівчину.

ВІНОЧОК

Віночок є символом життєдайного Сонечка. Він був оберегом і “лікарем”. Починали носити віночок дівчатка з трьох років. Перший віночок плела мама, купала його сім днів у росах, коли на небі сонце зійде. Потім до скрині клала. У віночок влітала чорнобривці, незабудки, барвінок, ромашки (коли які квіти цвітуть).

Кожна квіточка лікувала дитину: чорнобривці, любисток — допомагали позбутися головного болю; незабудки та барвінок — зір розвивали; ромашка — серце заспокоювала.

У чотири рочки плели інший віночок. Усі кінчики пелюсток вже були розсічені: безсмертник подарує здоров'я. У шість рочків у віночок влітали мак, що давав сон та беріг думки, та волошку.

Для семирічної дівчинки плели вінок із семи квіток. Вперше влітали цвіт яблуні. У яблуні прохали для дитини долі і здоров'я. У центрі було гроно калини.

Дівчинці у 12 років влітали 12 квіток. Обов'язково у вінку мав бути деревій — на довголіття.

У жнива плели вінки із пшениці та жита. На Зелені свята — із різного зілля.

Наречена в день весілля одягала вінок, намисто, стрічки, вишиту сорочку. У цей день вони були для неї надійними оберегами.

До віночка прив'язували стрічки у певному порядку, але посередині обов'язково мала бути коричнева — як символ землі-годувальниці та достатку. Потім по обидва боки в'язали: червоні стрічки — символ любові; жовті — символи Сонечка, багатства, радості; зелені — символи життя на землі, щоб жилося довго, спокійно та щасливо; голубі — символи чистоти і добра; сині — символи здоров'я і очищення; білі — на одній вишивали золотими нитками Сонечко, на другій — Місяць.

На свято Купайла віночок допомагав дівчині знайти свого судженого.

У кожній оселі можна зробити чудовий обереговий куточок: віночок із стрічками, під ним — вишитий рушник, оберіг чи якась родинна реліквія.

"КНИГА ПОШТОЮ"
A/C 529
м. Тернопіль, 46008
☎ (0352)28 74 89
mail@bohdan-books.com

Пістун Тамара Василівна

УКРАЇНСЬКІ ПРАДАВНІ ОБЕРЕГИ

Головний редактор Б.Є. Будний

Редактор Л.Ф. Левчук

Фото Р.Р. Крамар

Комп'ютерна верстка Н.В. Магальяс

Підписано до друку 06.06.2007. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 2,33 + 0,47 вкл.
Умовн. фарбо-відб. 2,33 + 1,88 вкл. Обл.-вид. арк. 1,55 + 0,49.

Видавництво "Навчальна книга – Богдан"

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

